

'DE KOMPENIE'

De andere gevolgen die wij beschreven, kan men bezwaarlijk gunstig noemen. Wel te verstaan: er waren inheemse machthebbers die, al geraakten zij ook in een positie van afhankelijkheid, in hun oude staat werden gehandhaafd of daar zelfs, zoals met de regenten in de gouvernementslanden op Java het geval was, bovenuit konden stijgen, maar in menige streek werd het lot van de laaggeplaatsten, de eenvoudigen, de dorpelingen, nog zwaarder dan het voordien al was geweest. De monopoliepolitiek der Compagnie was schadelijk voor de gehele inheemse samenleving; schadelijk was vooral ook dat de inheemse scheepvaart uit de interinsulaire handel werd verdreven en dat op Java de bevoorrechte positie van de vermogenden onder de Indische Chinezen werd versterkt. Bij dat alles telde bij de Compagnie slechts één factor mee: het eigenbelang. Zeker, Engelsens, Fransens, Spanjaarden en Portugezen handelden in de zestiende, zeventiende en achttiende eeuw niet anders en de koloniale geschiedenis met name van de Spanjaarden is gekarakteriseerd door een wreedheid die bij het optreden van de Compagnie in die mate eigenlijk slechts aan de dag is gelegd door één machthebber, Coen, en op één eiland, Banda, maar dat neemt niet weg dat het tijdperk van de Compagnie in de herinnering van veel inheemsen bleef hangen als een tijdperk van door vreemden uitgeoefende harde dwang – herinneringen zijn dat die van generatie op generatie overgedragen kunnen worden.

In de jaren dertig van deze eeuw, meer dan honderd jaar nadat de Compagnie van het toneel was verdwenen, vroeg een Nederlands bestuursambtenaar op een van de kleine eilanden in de Molukken waarom men er de kruidnagelcultuur, die sinds het midden van de negentiende eeuw overal weer vrij uitgeoefend mocht worden, niet had hervat. Hij kreeg, aldus zijn in 1977 gepubliceerd relaas, 'na enig getalm ten antwoord dat men zich daarvoor wel wachten zou, want dan zou men door de Kompenie zeker afgemaakt worden.'¹ Daarbij werd met de woorden 'de Kompenie' het Nederlandse gezagsapparaat bedoeld dat in de negentiende en twintigste eeuw was opgebouwd – de oude naam was blijven hangen (dat was ook elders in de archipel het geval) en op het betrokken, nogal primitieve eiland zat de schrik er nog in.

¹ W. Ph. Coolhaas in: *Besturen overzee. Herinneringen van oud-ambtenaren bij het Binnenlands Bestuur in Nederlands-Indië* (1977), p. 87.